

MARCIN PETELENZ*

„SERCE MIASTA” – PLACE PODGÓRZA**"THE HEART OF THE CITY" – SQUARES OF PODGÓRZE****Streszczenie**

Układ miejski ze względu na wielkość i różne drogi rozwoju mógł wykształcić jedno, wiele, a czasem żadnego czytelnego miejsca centralnego. Są to zwykle czytelne rynki lub „ulico-rynki”. Dla zaistnienia i utrzymania charakteru „serca miasta” musi być spełnione kilka warunków: istniejąca atrakcyjność miejsca, warunki do zagospodarowania przestrzeni społecznej, kompromis między dostępnością i nieuciążliwością komunikacyjną, atrakcyjność estetyczna zagospodarowania. Na bazie takich wytycznych w liniowym, synergicznym układzie i otwarciu na bulwary Wisły można szukać szansy ożywienia placów Podgórze.

Słowa kluczowe: atrakcyjność miejsca, aranżacja placu

Abstract

Considering the diversity of the ways of development, an urban layout could produce one, many and sometimes no readable central place(s). They are usually readable market squares or "street squares". For the existence and maintenance of the character of "the heart of the city", several conditions must be fulfilled: the existing attractiveness of a place, conditions for the development of a social space, a compromise between the accessibility and moderation of transport, the aesthetic attractiveness of buildings. On the basis of such guidelines in a linear, synergic layout and opening to the Vistula boulevards, a chance for the enlivenment of the squares of Podgórze may be sought for.

Keywords: the attractiveness of a place, the arrangement of a square

* Dr inż. arch. Marcin Petelenz, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

Miejscem, które warunkuje prawidłowe funkcjonowanie całego organizmu w sensie fizycznym jest „serce miasta”. Równocześnie to określenie narzuca skojarzenia przenośne, symboliczne. Dobrym przykładem, wręcz modelowym, może być krakowski Rynek, napędzający cały „krwioobieg” zarówno życia mieszkańców, jak i turystów. Tam umawia się młodzież na spotkania, spędza się czas w ogródkach restauracji, rozpoczyna turę zwiedzania miasta. To miejsce piękne do podziwiania, odpoczynku w towarzystwie, ale też pracy. Jego dostępność pozostawiono na rozsądnym poziomie kompromisu między ochroną a wygodą użytkowników.

Tak modelowo kojarzone z miastem ich „serca” znajdujemy – oczywiście – na całym świecie (jak np. plac św. Marka w Wenecji). Są również miasta, w których tak jednoznaczne wyróżnienie jednego miejsca jest trudne. Czy w Paryżu będzie to Camps-Élysées, czy Île de la Cité? A może okolice wieży Eiffla? Który z placów Rzymu zasłuży na takie miano?

Jak widać, układ miejski ze względu na wielkość i różne drogi rozwoju mógł wykształcić jedno, wiele, a czasem żadnego czytelnego miejsca centralnego. Znaczenie takiego miejsca jest na ogół doceniane. Wysiłki mieszkańców i władz koncentrują się na „dopieszczeniu” takich przestrzeni. Znakomicie można to zaobserwować na przykładach małych miast. Są to zwykle czytelne rynki lub „ulico-rynki”, charakterystyczne np. dla miast czeskich.

Wydaje się, że dla zaistnienia i utrzymania charakteru „serca miasta” musi być spełnione kilka warunków:

1. Atrakcyjność kulturowa wynikająca z lokalizacji lub otwarcia widoku ciekawych obiektów zabytkowych, współczesnej architektury lub przyrody.
2. Zapewnienie miejsc do ich kontemplacji, ale też odpoczynku po aktywnym zwiedzaniu; implikuje to funkcjonowanie różnego typu gastronomii otwartej na zewnątrz. Jej powstanie wygenerowane przez p. 1 powoduje ożywienie miejsca, przyciągnięcie nie tylko turystów, ale i klientów miejscowych w różnych porach dnia i roku. Takie miejsce stanowi samo w sobie okazję do przyjemnego spędzenia czasu, odpoczynku. Współdecyduje o pulsowaniu życia również w okresach poza sezonem. Można to określić jako zapewnienie „przestrzeni społecznej”.
3. Przyciąganie ludzi częściej, nie tylko zwiedzających gości gotowych do „poświęceń”, czyli jednorazowego dojścia z odległego parkingu; jest sprzężone z łatwością dostępu. Przy współczesnym stanie zmotoryzowania społeczeństwa jest to bardzo ważny aspekt. Ludzie wybierający się na kolację ze znajomymi wybiorą lokal łatwiej dostępny. Oczywiście, jest pewna granica udostępniania komunikacyjnego, poza którą uciążliwość motoryzacji dewaluje przestrzeń i spada jej atrakcyjność. W tym zakresie konieczny jest kompromis pomiędzy ułatwieniami a uciążliwością. Zdaniem autora jest to jedna z kluczowych decyzji projektowych. Realizacja takich rozwiązań jest zwykle kosztowna, a obciążona ryzykiem „nietrafienia” w oczekiwania użytkowników. Jest to też zakres ulegający skrajnym podejściom i ideologizacji. Polega ona często na „wyklęciu” i wyrzuceniu samochodów z przestrzeni publicznej, która tego koniecznie nie wymaga [1]. Są też miejsca predestynowane do innych funkcji, a całkowicie zdominowane przez komunikację, jak np. Plac Centralny (Reagana) w Nowej Hucie.
4. Funkcjonowanie i odbiór przestrzeni jako wyróżnionej wymaga odpowiedniej oprawy estetycznej (i to zwykle jest spełnione).

Ostatnie lata przyniosły kilka realizacji, w których – zdaniem autora – widać sprawdzanie się podanych warunków. W Niepołomicach wreszcie odpowiednio zadbano o atrakcyjne obiekty zabytkowe i wyeksponowano je za pomocą współczesnej organizacji przestrzeni otaczającej. Została w nią wprowadzona funkcja gastronomiczna i handlowa, dodano właściwe wykończenie materiałowe i małą architekturę (fontanna, pomniki). Pozostawiono przejezdność rynku, a nawet jego część wykorzystano jako parking, wypełniający się okresowo, w miarę potrzeb (np. w niedzielę). W sposób adekwatny do atrakcyjności miejsca podniesione zostały jego walory estetyczne i funkcjonalne, dając pozytywny przykład dobrze bijącego „serca miasta”.

Wracając do problemów Krakowa, można zauważyć bezsporną dominację Rynku Starego Miasta. Równocześnie w tak dużym mieście istnieją wyraźnie zaznaczone części mogące być albo kiedyś będące samodzielnymi jednostkami. Należy do nich wspomniana już Nowa Huta z wyróżnionym miejscem centralnym, niespełniającym jednak wymienionych kryteriów i niefunkcjonującym jak „serce”. Nie funkcjonuje również Podgórze, będące przecież kiedyś niezależnym miastem. Jego układ przestrzenny wyciągnięty między linią Wisły i wzgórza Krzemionek wykształcił aż trzy place: Niepodległości, Rynek Podgórski i plac Bohaterów Getta. Każdy ma odmienny charakter i żaden nie funkcjonuje optymalnie pomimo istotnych walorów. Analiza za pomocą wyłonionych kryteriów wykaże ich mankamenty.

Główne miejsce z powodów formalnych powinien zająć Rynek Podgórski. Pierwszy rzut oka ukazuje jednak, że jest to przestrzeń martwa. Ogromna, pusta powierzchnia, wybrukowana w środku, nie zachęca do przebywania na nielicznych ławkach. Odcięta jest od otaczających kamienic jezdniami i trawnikami utrudniającymi przechodzenie. Niewykorzystanie tej przestrzeni jest wyraźnie widoczne poprzez kontrast z sąsiadującą, zatłoczoną ulicą Limanowskiego.

Marazm tego miejsca podkreśla pobliski plac Niepodległości. Wprowadzona tam aranżacja sprawdzi się dużo lepiej, pozwala na naturalne, spontaniczne wykorzystywanie jego powierzchni. Uzyskano rozsądny kompromis komunikacyjny – sąsiedztwo ruchliwego skrzyżowania zapewnia dostępność, wjazd samochodów na plac wzdłuż pierzei wschodniej pozwala tworzyć ogródki z parasolami po przeciwnej stronie. Ładna mała architektura wykorzystująca ciekawą konfigurację terenu uzupełniona zielenią stwarza enklawę do odpoczynku w miłym otoczeniu. Niebagatelne, choć niewykorzystane, znaczenie dla potencjału tego miejsca ma ciekawa perspektywa widokowa na Kazimierz przez most Piłsudskiego i przecięcie ciągiem pieszym prowadzącym do parku Bednarskiego. Korekty wymagają forma i usytuowanie kiosków na granicy placu i ul. Limanowskiego – działają one jak odstręczająca fortyfikacja broniąca dostęp. Likwidacja mankamentów i wykorzystanie fantastycznej przestrzeni rekreacyjnej parku mogą uczynić to miejsce lokalnym „sercem”.

Trzecim i stwarzającym najwięcej problemów w Podgórzu jest plac Bohaterów Getta. W chwili obecnej jest to duża powierzchnia podporządkowana komunikacji. Niedawny projekt i remont nie przyniosły poprawy, a wręcz spetryfikowały niekorzystny układ. Przyczyniła się do tego ideologizująca mała architektura niepodnosząca atrakcyjności i funkcjonalności placu. Pozostał szarym, wielkim peronem, który ludzie przemierzają w pośpiechu do tramwaju. Dominantą tego wnętrza pozostały budy przystanków tramwajowych. W takiej przestrzeni nikt nie chce przebywać dłużej niż jest to konieczne. Można by obarczyć winą dzielnicę, ciesząc się złą sławą i będącą „Kopciuszkim” przy Krakowie. Ale rozkwitający pobliski Kazimierz dowodzi, że nie jest to problem nie do pokonania. Są już pierwsze jaskółki w samym Podgórzu, jak np. sympatyczny zaułek ulic Piwnej i Nadwiślańskiej z lokalem „Drukarni”.

Analizując obiektywnie – wg wyłonionych kryteriów – można stwierdzić, czego brakuje temu miejscu, a jakim potencjałem dysponuje:

1. Atrakcyjność kulturowa i widokowa – próbą odwołania się do historii był właśnie ostatni projekt przebudowy placu, czas pokazał, że chyba nieudaną. Niestety, brak temu miejscu zabytków czy ładnego widoku – perspektywa przez Wisłę jest mocno ograniczona mostem i wałami Wisły. Ten brak stwarza okazje do wykreowania atrakcyjności poprzez ciekawą współczesną architekturę. W tym zakresie hotel Qubus wydaje się zdecydowanie podnosić standard architektury otaczającej plac (istniejące pierzeje są niezharmonizowane, a nawet karykaturalne w niektórych zestawieniach).
2. Brak w zakresie p. 1 owocuje bardzo konsekwentnie brakiem ogródków przy lokalach gastronomicznych. I jest to zrozumiałe w tej uciążliwej i dotychczas zdegradowanej przestrzeni.
3. Dostępność komunikacyjna – jest bardzo, a nawet zbyt dobra, wręcz uciążliwa – to plac zdominowany przez przelotową trasę, rozwiązania architektoniczne tego problemu nie usunęły. Nie chodzi tu o wyeliminowanie komunikacji, ale oddziałuje ona w zbyt dużym i nieuzasadnionym promieniu.
4. W przyjętym rozwiązaniu przestrzennym ideologia zdominowała formę i funkcję, marnując szansę na animację tego miejsca.

Czy z tej krytycznej analizy wynika już tylko bezradność? Może warto przy okazji aktywacji całego terenu Zabłocia [2], pomimo popełnionych błędów, uratować ten plac – tak ważny dla liniowej struktury Podgórze. W tym układzie można szukać szansy, poszczególne wymienione przestrzenie mają różne walory. Połączone w ciąg przez zaułki, których urok nie został jeszcze doceniony czy też bulwary Wisły, których potencjał na tym odcinku też jest niewykorzystany, mogłyby zacząć funkcjonować synergicznie [2].

Zdaniem autora należałoby wykorzystać walor położenia przy brzegu Wisły. Bulwary po stronie Podgórze dające widoki na Wawel i Kazimierz [3] mogą i powinny stać się atrakcyjnym miejscem rekreacyjnym. Spośród innych miejsc tej dzielnicy Plac Bohaterów Getta jest najbliższy bulwarom i najłatwiej może być z nimi zintegrowany. Szkoda, że nie pomyślano o tym wcześniej i nie wykorzystano budowy hotelu Qubus, generującego napływ gości, do atrakcyjnego zagospodarowania w szerszym zakresie. Może jeszcze temu służyć rezerwa terenu na pozostawionej łące.

Największy mankament, czyli uciążliwość komunikacyjna może być łatwo ograniczona przez wydzielenie minimalnego, koniecznego obszaru związanego z ulicą Na Zjeździe. Pozostała duża powierzchnia jest wystarczająca dla ograniczonego ruchu kołowego i parkingów potrzebnych dla klientów gastronomii i ogródków. Atrakcyjna aranżacja o zróżnicowanych poziomach, chroniona barierą akustyczną (wbrew doświadczeniom można ją rozwiązać ciekawie architektonicznie), otwierająca się ku Wiśle i widokowi Kazimierza, może zreanimować na tej lokalnej „pustyni” żywo bijące lokalne „serce”.

The theme of the conference suggests dealing with a special place in the urban tissue. A place which conditions the proper functioning of a whole organism in the physical meaning. At the same time, this notion imposes some metaphorical, symbolic associations. The market square in Kraków, propelling the "blood circulation" of the residents and visitors, makes a good – almost model – example. Youngsters meet, people spend their time in open-air restaurants, tourists begin sightseeing here. One can admire the place, relax in company but also work here. The accessibility of this place stays on a reasonable level of compromise between the protection and comfort of the users.

Of course, such model "hearts of the cities" can be found all over the world (e.g. St. Mark's Square in Venice). There also some cities where it would be difficult to distinguish one place so unambiguously. In Paris – would it be Champs-Élysées or Île de la Cité? Or perhaps the neighbourhood of the Eiffel Tower? Which of the squares in Rome would deserve such a nomination?

As we can see – considering its size and the diversity of the manners of development – an urban layout could develop one, many and sometimes no readable central place(s). The meaning of such a place is usually appreciated. The residents and authorities' efforts concentrate on "fondling" such spaces. It can be observed on the examples of small towns. They are usually readable market squares or "street squares" characteristic of Czech towns, for instance.

It seems that several conditions must be fulfilled for the existence and maintenance of the character of "the heart of the city":

1. Cultural attractiveness resulting from the location or opening the view of some interesting historic objects, contemporary architecture or nature.
2. The guarantee of places for contemplation and relaxation after active sightseeing; it implies the operation of diverse types of gastronomy open to the outside. Its generation by p. 1 enlivens a place, attracts tourists as well as local customers at different times of the day and the year. Such a place itself makes an occasion for pleasant leisure and recreation. It contributes to the pulsing of life off season, too. It may be defined as the guarantee of a "social space".

3. Attracting people oftener, not just sightseers ready for the "sacrifice" of one walk from a distant car park, relates to accessibility. With the contemporary state of social motorization, it is a very important aspect. People planning a dinner with their friends will choose a more accessible place. Certainly, there is a limit of transport accessibility beyond which the nuisance of motorization devaluates a space and decreases its attractiveness. This range requires a compromise between conveniences and nuisances. In the author's opinion, it is one of key decisions in design. The implementation of such layouts is usually costly and burdened with the risk of "missing" the users' expectations. This range also meets some extreme attitudes and ideologies. It often consists in "cursing" and getting rid of cars from a public space which does not necessarily need it [1]. There are also places predestined for some other functions and completely dominated by transport, e.g. Centralny (Reagana) Square in Nowa Huta.
4. The operation and reception of a space as a distinguished place requires suitable aesthetic setting (which is usually fulfilled).

Recent years have brought several implementations where – according to the author – the given conditions prove correct.

Niepołomice's attractive historic objects have finally been taken care of and exposed by the contemporary organization of the surrounding space. The gastronomic and commercial functions, suitable material finish and small architecture (a fountain, some monuments) have been added to it. It maintains the market square passable while a part of it is used as a car park, filled periodically, according to the needs (e.g. on Sundays). Adequately to the attractiveness of the place, its aesthetic and functional values have been increased which produced a positive example of "the heart of the city" beating well.

To return to the problems of Kraków, we can notice the indisputable domination of the market square in the old town. Simultaneously, such a big city has some distinctive parts which may be or once were independent units. One of them is Nowa Huta with a distinguishable central place which, however, does not satisfy the abovementioned criteria and does not act "the heart". Podgórze does not function, either, although it used to be an independent town. Its spatial layout, spreading along the Vistula line and the hills of Krzemionki, developed three squares: Niepodległości Square, Podgórski Market Square and Bohaterów Getta Square. Each of them has a different character and none function optimally despite their significant values. An analysis with the help of the selected criteria will present their shortcomings.

For formal reasons, the main place should be Podgórski Market Square. However, the first glance proves that it is a dead space. The large, empty, paved area does not prompt people to sit on its sparse benches. It is cut off from the surrounding tenements by some streets and lawns which make crossing difficult. The waste of the space is clearly seen in contrast with neighbouring, crowded Limanowskiego Street. The torpor of the place is emphasized by nearby Niepodległości Square.

The introduced arrangement is much better and allows for the natural, spontaneous use of its area. A reasonable compromise in transport has been achieved – the neighbouring busy crossing ensures accessibility, the entrance of cars onto the square along the eastern frontage makes it possible to open some gardens with umbrellas on the opposite side. Fine small architecture, using the interesting ground configuration and complemented with some greenery, makes an enclave for recreation in nice surroundings. An interesting scenic perspective to Kazimierz across Piłsudskiego Bridge and the crossing pedestrian route leading to Bednarskiego Park have an important though unused meaning for the potential of the place. The form and situation of the kiosks on the border of the square and Limanowskiego St. needs correction – they act as a protective fortification. The liquidation of the shortcomings and the use of the fantastic recreational space of the park may turn this place into a local "heart".

The third and most troublesome square in Podgórze is Bohaterów Getta Square. At present, it is a big area subordinate to transport. The recent design and repair did not improve the situation – quite the contrary, they petrified the unprofitable layout. The ideological small architecture, not increasing the attractiveness and functionality of the square, contributed to it. It remains a grey, large platform which people cross while hurrying to catch a tram. The interior is dominated by the booths of the tram stops.

No one wants to stay in such a space longer than necessary. The district, ill-reputed and acting as Kraków's "Cinderella", could be blamed. However, the bloom of nearby Kazimierz proves that it is not an intractable problem. There are already some good omens in Podgórze itself, such as the friendly alley of Piwna St. and Nadwiślańska St. with the "Drukarnia" pub.

Analyzing objectively according to the presented criteria, we may state what is missing and what potential the place has:

1. Cultural and scenic attractiveness – the recent design was an unsuccessful attempt to refer to history. Unfortunately, the place lacks monuments or a pretty view – the perspective across the Vistula River is limited by a bridge and the embankments. It produces an opportunity to create attractiveness by means of some interesting contemporary architecture. Within this range, the Qubus Hotel seems to increase the standard of the architecture surrounding the square significantly (the existing frontages are not harmonized or even caricatural in some contrasts).
2. Lack within p. 1 produces lack of gardens in front of restaurants. It is understandable in this burdensome and hitherto degraded space.
3. Transport accessibility – it is very good or too good, even troublesome – the square is dominated by a thoroughfare; architectural layouts have not solve this problem. It is not about eliminating transport but its influence is too strong and unnecessary.
4. In the accepted spatial layout, ideology dominated its form and function wasting a chance to animate the place.

Does this critical analysis cause helplessness only? Perhaps – despite all the mistakes – the square, so important for the linear structure of Podgórze, is worth saving thanks to the activation of the whole area of Zabłocie [2]. We may seek a chance in this layout: the individual spaces have various values. Connected by backstreets whose charm has not been discovered yet or the Vistula boulevards whose potential is also unused, they could begin functioning in a synergic manner [2].

In the author's opinion, the value of location by the river ought to be used. The boulevards on the side of Podgórze giving views of Wawel and Kazimierz [3] could and should become an attractive recreational place. From among the other places in the district, Bohaterów Getta Square is the closest to the boulevards and can be integrated with them in the easiest way. It is a pity that it was not taken into consideration earlier and that the construction of the Qubus Hotel generating the flow of guests was not used for the attractive development in a broader range. The reserve of the area on the remaining meadow can still serve the purpose.

The biggest shortcoming – transport nuisance – may be easily limited by the assignment of a minimal, necessary area related to Na Zjeździe St. The remaining big area is sufficient for limited vehicular traffic and car parks needed for the customers of restaurants and beer gardens. The attractive arrangement on diverse levels, protected by an acoustic barrier (against all appearances, it may be architecturally developed in an interesting manner) and opening towards the Vistula River and the view of Kazimierz, can reanimate a lively local "heartbeat" on the local "desert".

Bibliografia – Bibliography

- [1] Petelenz M., *Przestrzeń marnowana*, Czasopismo Techniczne, z. 9-A/2005, Wyd. Politechniki Krakowskiej, t. 2, *Przestrzeń publiczna współczesnego miasta*, Kraków 2005.
- [2] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Krakowa, 16.04.2003.
- [3] Skalski J., *Komfort dalekiego patrzenia jako czynnik wartościujący przestrzeń publiczną miasta*, Czasopismo Techniczne, z. 1/2007, seria Architektura, z. 1-A/2007, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków 2005.

II. 1. Rynek Podgórski
III. 1. Podgórski Market Square

II. 2. Plac Niepodległości
III. 2. Niepodległości Square

II. 3. Zaulek przy „Drukarni”
III. 3. The alley at "Drukarnia"

II. 4. Plac Bohaterów Getta
III. 4. Bohaterów Getta Square

II. 5. Sugestia ciągu spacerowego
III. 5. A suggestion of a walking route